

[DOI: 10.71138/turkav.1553220](https://doi.org/10.71138/turkav.1553220)

Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* Adlı Eserine Göre Gazan Han ile Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed Mektuplaşmaları

Abdullah KUBAT | [0009-0005-2147-8526](https://orcid.org/0009-0005-2147-8526) |
abdkubat@hotmail.com

Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/057qfs197>

Öz

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye'de hâkimiyet kurup Akdeniz'e ulaşma arzusu, İlhanlılar ile Memlûkleri karşı karşıya getirmişti. Bu amaç doğrultusunda Gazan Han, kendisine sığınan Memlûk emirlerin de etkisi ile Suriye bölgesine üç tane sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin ilkinde İlhanlı ordusu ile Memlûk ordusu arasında meydana gelen Vâdî el-Hazindâr Savaş'ını İlhanlı ordusu kazanmış ve İlhanlılar Suriye'de kısmî olarak, yüz günlük bir hâkimiyet sağlamışlardır. Daha sonra yapılan ikinci ve üçüncü Suriye seferlerinde ise İlhanlılar bir başarı elde edememişlerdir. Bu mücadele sürecinde İlhanlı hükümdarı Gazan Han ile Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun arasında mektuplaşmalar yaşanmıştır. Askerî alanda yapılan mücadele, diplomasi alanında elçiler vasıtası ile devam etmiştir. Taraflar kendi haklılıklarını ispat etmek için karşı tarafı suçlayan deliller öne sürüp iddialarını da ayet ve hadislerle dayandırmışlardır. Her iki tarafın da, mektuplar yazılırken ilim ehlinde ve devlet bürokrasisinden istifade ettikleri aşîkârdır. Süslü ve edebî bir üslupla yazılan Gazan Han'ın mektubundaki suçlamalara ve iddialara karşılık, Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed, daha da üst seviyede uzun bir mektup yazarak bütün suçlamalara tek tek cevap vermiş ve barıştan yana olduğunu da son olarak ifade etmiştir. Ayrıca tarafların elçilere karşı davranışları ve hediye verilmemesi meselesi dahi karşılıklı olarak sitem edilen konular olmuştur. Verimli geçmemiş olan bu mektuplaşma trafiği Gazan Han'ın ölümü ile son bulmuştur. Gazan Han'ın yerine geçen Olcâyâtü döneminde ise yeni bir süreç başlamıştır. Memlûk dönemi müelliflerinden biri olan Nüveyrî *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eserinde bu mektupların metnini kayıt altına alarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu makalede, Nüveyrî'nin eserindeki mektup metinlerinden yola çıkılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nüveyrî, İlhanlılar, Gazan Han, Memlûkler, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed.

Atf Bilgisi

Kubat, Abdullah, "Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* Adlı Eserine Göre Gazan Han ile Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed Mektuplaşmaları". *TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2 (Aralık 2024), 445-476.

Correspondence between Ghazan Khan and Sultan al-Malik al-Nāsir Muhammad according to al-Nuwayrī's *Nihāyat al-arab fī funūn al-adab*

Abdullah KUBAT | [0009-0005-2147-8526](https://orcid.org/0009-0005-2147-8526) |
abdkubat@hotmail.com
 Harran University, Şanlıurfa, Türkiye
 ROR ID: <https://ror.org/057qfs197>

Abstract

The desire of the Ilkhanid ruler Ghazan Khan to establish sovereignty in Syria and reach the Mediterranean brought the Ilkhanids and the Mamluks against each other. For this purpose, Ghazan Khan organized three expeditions to Syria with the help of the Mamluk emirs who took refuge with him. In the first of these campaigns, the Battle of Wādī Khazindār, which took place between the Ilkhanid Army and the Mamluk Army, was won by the Ilkhanid Army and the Ilkhanids partially dominated Syria for a hundred days. In the second and third Syrian campaigns, the Ilkhanids failed to achieve any success. During this struggle, letters were exchanged between the Ilkhanid ruler Ghazan Khan and the Mamluk Sultan al-Malik al-Nāsir Muhammad b. Qalavun. The military struggle continued in the field of diplomacy through envoys. In order to prove their own righteousness, the parties put forward evidence accusing the other side and based their claims on verses and hadiths. It is evident that both sides made use of scholars and state bureaucracy in the writing of the letters. In response to the accusations and allegations in Ghazan Khan's letter, which was written in an ornate and literary style, the Mamluk Sultan al-Malik al-Nāsir Muhammad wrote a long letter at an even higher level, answering all the accusations one by one and finally stating that he was in favor of peace. In addition, the behavior of the parties towards the envoys and the lack of gifts were the subjects of mutual reproach. This correspondence traffic, which was not very bright and fruitful, ended with the death of Ghazan Khan. Under Oljāytū, who succeeded Ghazan Khan, a new process began. al-Nuwayrī, one of the most important authors of the Mamluk period, recorded the text of these letters in his work *Nihāyat al-arab fī funūn al-adab* and ensured that they have survived to the present day. In this article, evaluations are made based on the texts of letters in al-Nuwayrī's work.

Keywords: al-Nuwayrī, Ilkhanid, Ghazan Khan, Mamluks, al-Malik al-Nāsir Muhammad.

Atf Bilgisi

Kubat, Abdullah, "Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* Adlı Eserine Göre Gazan Han ile Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed Mektuplaşmaları". TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences, 4/2 (December 2024), 445-476.

Giriş

Suriye topraklarına hâkim olma düşüncesi Hülegü döneminden beri İlhanlıların gündeminde olan bir konudur.¹ Memlûklü Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile İlhanlı hükümdarı Gazan Han arasında 1299-1303 yılları arasında Suriye hâkimiyeti için mücadeleler yaşanmıştır.² Sultan el-Melikü'n-Nâsır'ın ikinci defa tahta çıktığı bu döneme, İlhanlılar ile yaşanan savaşlar damga vurmuştur.³ İlhanlı Hükümdarı Gazan Han (694-703/1295-1304), Hama-Humus yakınlarında Memlûklere karşı kazandığı ilk zafer olan Vâdî el-Hazindâr (Mecma'ul-Muruc) (28 Rabiulevvel 699/23 Aralık 1299)⁴ Savaşı sonrasında yaklaşık olarak yüz gün boyunca Hama, Humus ve Şam bölgesini ele geçirmiştir.⁵ Fakat Dımaşk Kalesi'nin alınamaması,⁶ bölge halkının destek

¹ Ahmet Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi İlhanlılar-Memlûkler (1298-1304)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s. 77-78.

² Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, vd. TTK Yayınları, Ankara 2022, s. 277; Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri (1279-1293)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 95-96.

³ İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, s. 71; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s. 40.

⁴ Reşidüddin, *age*, s. 277-279; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. 31, Dârul-Kutubil İlmiyye, Beyrut 2004, s. 241; Takıyyüddîn Ebül-Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir el-Ubeydî el-Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvelil-Mümlûk*, C. 2, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 319-320; Mustafa Uyar, "İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15 Eylül 2007, Ankara 2012, s. 3255-3257; Osman Gazi Özgüdenli, *Moğol İnan'ında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaktüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 142-146; Ahmet Sağlam, *en-Nâsır Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 2021, s. 210-213; Yüksel Arslantaş, "Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri", *Belleten*, C. LXVII/250, Aralık 2003, s. 796-797; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 85-95.

⁵ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 241-251, 258-259; Sağlam, *age*, s. 210-213; Özgüdenli, *age*, s. 214; Arslantaş, *age*, s.796-797; Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, 2007, s. 10; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 98.

⁶ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 246-248; Özgüdenli, *age*, s. 148-149; Sağlam, *age*, s. 216; Arslantaş, *age*, s. 796-797; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 99.

vermemesi ve daha başka yaşanan gelişmeler sonrası bölge yeniden Memlûk hâkimiyetine geçmiştir.⁷ Gazan Han, ardından Suriye'ye ikinci kez sefer düzenlemiştir.⁸ Bu defa ağır kış koşulları, şiddetli yağmur ve seller İlhanlı ordusunun ilerleyişini güçleştirmiş ve sefer sonuçsuz kalmıştır.⁹ Fakat Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmekte ısrarcı olan Gazan Han bu defa savaşmak yerine diplomatik yollardan amacına ulaşmaya çalışmıştır.¹⁰ Bu çalışmanın içeriğini teşkil eden, iki hükümdar arasındaki mektuplaşmalar işte bu dönemde yaşanmıştır.¹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eserinde Gazan Han'ın mektubunu¹² ve Memlûk Sultan'ının cevap olarak yazdığı mektubu¹³ nakletmiştir. Sözde barış girişimleri olarak isimlendirilen bu çabalar Gazan Han'ın son seferinde, Dımaşk şehri yakınlarında meydana gelen ancak bu defa çok ağır bir hezimet ile neticelenen Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303)¹⁴ öncesinde gerçekleşmiştir.¹⁵ Bu mağlubiyet iki devlet arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmasa bile, savaşların sona ermesine neden olmuştur.¹⁶

⁷ Yiğit, *age*, s. 71-72; Ayaz, *Memlûkler*, s. 40; Ahmet Sağlam, "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri", *Belleten*, C. LXXXII/293, Nisan 2018, s. 111; Özgüdenli, *age*, s. 150-151; Sağlam, *age*, s. 218.

⁸ Reşidüddin, *age*, s. 283-284; Özgüdenli, *age*, s. 151-153; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 108.

⁹ Ebü'l-Fidâ', el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyübî, *el-Muhtasar fî Abbâri'l-Beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, C. 2, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 384; Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 258-259; Özgüdenli, *age*, s. 151-153; Sağlam, *age*, s. 218-220; Yiğit, *age*, s. 72-73; Sağlam, *agm*, s. 111; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 109,112.

¹⁰ Özgüdenli, *age*, s. 209; Sağlam, *agm*, s. 111.

¹¹ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 110.

¹² Gazan Han'ın mektubu için bk. Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 265-266.

¹³ Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un cevap mektubu için bk. Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 267-272.

¹⁴ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 132-141; Özgüdenli, *age*, s. 156-166, 213; Arslantaş, *age*, s. 796-797; Ayaz, *Memlûkler*, s. 23.

¹⁵ Ebü'l-Fidâ', *age*, C. 2, s. 385; Sağlam, *agm*, s. 111; Yiğit, *age*, s. 74-75; Uyar, *agm*, s. 3255; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 110.

¹⁶ Sağlam, *agm*, s. 111; Ayaz, *Memlûkler*, s. 40.

1. Nüveyrî ve *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* İsimli Eseri

Tam adı Şihabeddin Ebû Abbas Ahmed b. Abdulvehhab b. Muhammed b. Abduddâim el-Bekrî et-Teymî el-Kindî eş-Şâfî olan Nüveyrî, Memlûk dönemi tarihçilerinden biridir. Aynı zamanda tanınmış bir hattat ve hukukçudur.¹⁷ 677 (1278-1279) yılında Said'de dünyaya gelmiş, Kahire'de hadis, edebiyat ve tarih dersleri almıştır. Sultan Muhammed b. Nâsır ile yakınlık kurunca kendisine, onun yanında malî ve idarî işler ile ilgili görevler verilmiştir.¹⁸ 701 (1301-1302) yılında Nüveyrî'ye *dâvânü'l-bassa* bağlı mal varlıklarının idaresi verilerek iki seneden beri Moğol istilâsı tehdidi altında olan Suriye'ye gönderilmiştir. 702'de (1303) Dımaşk'ı almak için gelen İlhanlı güçlerine karşı yapılan savaşa iştirak eden Nüveyrî, 703 senesi Ramazan ayında (Nisan 1304) Mısır'a çağırılmıştır. Bu süre zarfında Mısır'da bulunan muhtelif vakıfların idaresini yürütmüştür. 710 (1310-1311) yılından 712 (1312-1313) senesine kadar Trablus'ta *nâzirü'l-ceyş* olarak görevlendirilmiştir. Kısa bir süre Dakhaliyye'de¹⁹ ve Murtahiye'de²⁰ *dîvân* başkanı olmuştur.²¹ Bu göreve, Sultan Nâsır ikinci defa tahttan indirilinceye kadar devam etmiştir.²² 714 (1314-1315) yılında başladığı kitap çalışmasının birinci cildini 721 (1321-1322) yılında tamamlamıştır²³ ve bu esere

¹⁷ M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Taribinin Kaynakları Târih ve Müverribler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 251.

¹⁸ Elias Muhanna, *Alem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Taribinde Ansiklopedik Yazım Gelenegi*, çev. Muhammet Enes Midilli, Albaraka Yayınları, İstanbul 2024, s. 189-190, 195.

¹⁹ Dakhaliye: Mısır'da Nil Deltasındaki şehirlerden biri. bk. İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008. s. 77.

²⁰ Murtahiye: Nil deltasında bulunan önemli bir vilayet. Mustafa Öz, *Nüveyrî*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul 2003, s. 304; Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler'de Tarib ve Taribçiler*, TTK Yayınları, Ankara 2020, s. 135.

²¹ Şakir Mustafa, *Taribü'l-Arab ve'l- Muverribûn*, C. 3, Darü'l-İlmu-l Melâyîn, Beyrut 1990, s. 119; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarib-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 180; Günaltay, *age*, s. 251; *Nüveyrî*, *age*, C. 33; s. 304; Ayaz, *Memlükler'de Tarib ve Taribçiler*, s. 135; Muhanna, *age*, s. 35.

²² Mustafa, *age*, C. 3, s. 119; *Nüveyrî*, *age*, C. 33, s. 304.

²³ Muhanna, *age*, s. 35, 228; Şeşen, *age*, s. 180.

Nibâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb ismini vermiştir. Nüveyrî, hayatının geri kalanında başka bir iş ile uğraşmamış, 732 (1333) yılında Kahire'de vefat etmiştir.²⁴

Nüveyrî'nin *Nibâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eseri hacimli ansiklopedik bir eserdir.²⁵ Bu eser 31 (günümüzde neşredilen 33) ciltten meydana gelmektedir.²⁶ Kitabın başlığında geçen *edeb* kelimesi Nüveyrî için çok geniş ve kapsayıcı anlamlar taşımaktadır.²⁷ Nüveyrî *Nibâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli ansiklopedik eserini, her bir bölümünü fen diye adlandırdığı 5 bölüme ayırmıştır. Fen bölümlerinden her biri de farklı kısımlar şeklinde tasnif etmiştir:²⁸

Birinci Fen; Yeryüzü, astronomi, nehirler, tabiat olayları, coğrafya, binalar ve mimari eserler hakkındadır. *İkinci Fen*; İnsan ve insanla ilgili olan şeyler, kadınlar, şiir çeşitleri, fıkralar, kadın şarkıcılar, hükümdar konuşmaları, siyaset, liderlik, hukuk, hesaplamalar, mektup yazım kuralları, belagat ve konuşma sanatı hakkındadır. *Üçüncü Fen*; Yabani ve evcil hayvanlar hakkındadır. *Dördüncü Fen*; Bitkiler, meyveler, çiçekler ve koku çeşitleri hakkındadır. *Beşinci Fen*; Genel tarih konuları hakkındadır.²⁹ Bu tasnif tarzı Nüveyrî'ye has bir üslup değildir. Nüveyrî eserini bazı değişiklikler yapmak kaydıyla çağdaşı ve daha çok *Vatvat* olarak bilinen (ö. 718/1318-1319) Muhammed b. İbrahim el-Kutbî'den esinlenerek hazırlamıştır.³⁰ Nüveyrî'nin kendi eli ile yazdığı

²⁴ Şeşen, *age*, s. 180; Muhanna, *age*, s. 35.

²⁵ Muhanna, *age*, s.64, 65; Öz, *Nüveyrî, age*, C. 33, s. 304.

²⁶ Mustafa, *age*, C. 3, s. 122; Ayaz, *Memlükler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 135; Muhanna, *age*, s. 64-65.

²⁷ Nüveyrî için *Edeb* kelimesi, şiir ve düz yazı yanında, coğrafya, astronomi, hukuk, siyaset, yönetim, bitkiler, hayvanlar konularını da içermekteydi. Mustafa, *age*, C. 3, s. 122; Muhanna, *age*, s. 56-57.

²⁸ Mustafa, *age*, C. 3, s. 120.

²⁹ Mustafa, *age*, C. 3, s. 120; Güntalay, *age*, s. 251; Şeşen, *age*, s. 180; *Nüveyrî, age*, C. 33, s. 304; Ayaz, *Memlükler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 135; Muhanna, *age*, s. 70-72.

³⁰ O ismi, "*Mebahic el-Fiker ve Menahicü'l abr*" olan küçük bir ansiklopedik eser oluşturmuştur. Fenler bu eserde 4 tanedir, gösterişli fenler her biri kendi içinde bablara ayrılmaktadır. Nüveyrî ise bu bablara, divan eğitimi ve tarih alanlarında

Nihâyetü'l-Ereb'in ilk 10 cildi dört fene ayrılmıştır. Tarih konularının bu ansiklopedide 21 ciltten oluşması, Nüveyrî'yi sıradan tarihçilerin arasından önemli tarihçilerin mertebesine çıkarmıştır.³¹ Nüveyrî tarih yazımına [kendi el yazması nüshasına göre] 11. ciltten itibaren, Hz. Âdem'den başlayıp kendi zamanına kadar gelip bitirmektedir.³²

Eserin önemli bölümleri Memlûk tarihinden bahseden kısımlarıdır.³³ Bu eserde Memlûk-İlhanlı mücadelesine ve diplomatik ilişkilerine detaylı olarak yer verilmesi bizim için önem arz etmektedir. Mesela 699 (1299) yılında meydana gelen Vâdî el-Hazindâr Savaşı,³⁴ Şam'ın Moğollar tarafından ele geçirilmesi,³⁵ 702 (1302) yılında meydana gelen ve İlhanlılarla yapılan Dımaşk

---

katkı sağlaması için beşincisini ilave etmiştir. İlave edilen bu bölüm her ne kadar edebiyat ağırlıklı olsa da büyük önem taşımaktadır. Bu bölüm, müzik ve şarap meclisleri kültürü, zühd, idarî konular, hukuk, vezirlik, ordu ve silahlar, kara ve denizdeki savaşlar, ticaret, lojistik ve daha başka konular hakkında izlenimler ve tasvirler içermektedir. Mustafa, *age*, C. 3, s. 120-121; Muhanna, *age*, s. 138-139, 199.

³¹ Mustafa, *age*, C. 3, s. 121.

³² 11. Ciltte Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Musa'ya kadar gelmektedir. 12. ciltte ise Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya kadar gelmektedir. 13. Ciltte ise eski milletlerden olan Yunan, Firavunlar (eski Mısır) ve Pers'lerden, İslam öncesi Arap tarihinden, cahiliye döneminden bahseder. 14, 15, 16. ciltleri ise, Hz. Peygamber'in hayatına ve onunla ilgili konulara ayırmıştır. 17. ciltte 4 Halife Dönemi'nden, 18 ve 19. Ciltte Emevi Tarihi'nden, sonraki iki ciltte (20,21.) ise Abbâsî Tarihi'nden, Halife Müstazhir'in dönemine kadar anlatır. 21.cildin 2. kısmında ise, Endülüs Emevî Devletinden, daha sonrasında gelen 22. ciltte ise Mağrib (Kuzey Afrika) ülkelerinin fethedilmesinden başlayarak, Murabıtlar ve Muvahhidler dönemine kadar, Şiiliğin ve Karmatî hareketinin, tarihinden ortaya çıkması ve doğudaki isyanlardan bahseder. 23. ciltte ise Doğu'daki İslam Devletleri'nin tarihinden, 24 ve 25. ciltte Selçuklular ve onlardan önce Cezîre, Anadolu ve Şam'da kurulan devletlerin tarihinden, Eyyûbiler, Fatmîler, İhşitler ve Tolonoğulları döneminde Mısır ve Suriye tarihinden bahseder. 26 ve 27. ciltlerde Haçlılar ile yapılan savaşlardan bahseder. Daha sonrasında Memlûk Tarihi ve Baybars'ın saltanatı gelir (28.ciltte). Daha sonra yıllara göre 731 yılına kadarki Memlûk tarihi anlatılır (29 ve 30. Ciltlerde). Nüveyrî 31.Cildin son kısmında ise Yemen tarihinden ve kendi zamanında yaşanan olaylardan bahsetmeye çalışmıştır. Ansiklopedinin sonunda ise 732 yılına kadar yaşanan olaylara işaret etmiştir. Mustafa, *age*, C. 3, s. 121-122.

³³ Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 135; Muhanna, *age*, s. 46-47.

³⁴ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 241; Muhanna, *age*, s. 46-47.

³⁵ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 241-251, 258-259; Muhanna, *age*, s. 46-47.

yakınlarındaki Şakhab Savaşı³⁶ hakkındaki bilgiler bunlardandır.³⁷ Bu çalışmanın konusu olan diplomatik yazışmalar da yine bu eserde yer almaktadır.³⁸ Nüveyrî kaynaklarını çeşitli tarihçilerden toplamıştır. Birçok kayıp kaynağı eserine alarak kayıt altına almıştır.³⁹ Bu eserde Nüveyrî sadece öncekilerden aldıkları ile yetinmemiştir, özellikle kendi döneminde gördüğü, haber aldığı ve duyduklarını da ilave etmiştir. Son kısımlarda VIII. yüzyılın başından itibaren kendi zamanında şahit olduğu malumatı aktarmıştır.⁴⁰

Nihâyetü'l-Ereb'in neşrine 1923 yılında Ahmet Zeki Paşa tarafından Kahire'de başlanmıştır ve Dâr'ül-Kütübî'l-Mısriyye tarafından Kahire'de 18 cildi neşredilmiştir (1342-1374/1923-1955). Daha sonra Mısır Kültür ve İrşad Bakanlığı bu baskıyı ofset olarak Kahire'de yayımlamıştır. Eserin 29-31. ciltleri ise çeşitli kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Kahire 1975-1997).⁴¹

³⁶ Nüveyrî, *age*, C. 32, s. 18-39; Ayaz, *age*, s. 139; Muhanna, *age*, s. 46-47.

³⁷ Ayaz, *Memlükler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 138-139; Muhanna, *age*, s. 46-47.

³⁸ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 265-272.

³⁹ H. 6. asır müelliflerinden, çağdaşı İbn-i Meyser, Cezerî, İbn-i Sa'y, İbn'ül-Esir'in eserlerini, onun [Nüveyrî'nin] vasıtası ile okuyoruz. Yine onun eserinde 7. asır ve Eyyübiler dönemi hakkında bilgi veren, Sıbt İbn'ül-Cevzi, İbn-i Vasil, İbn-i Hallikân, İbn-i Abduzzahir, Nesevî buluyoruz. Yine onun eserinde, onun çağdaşı olan yazarlardan onun zamanına kadar gelen konuşmaları buluruz. Burada [bu eserde] el-Vatvat, Baybars ed-Davedârî, İbn-i Aybek vardır. Mustafa, *age*, C. 3, s. 121; Muhanna, *age*, s. 135-144.

⁴⁰ Mustafa, *age*, C. 3, s. 121-122; Muhanna, *age*, s. 46-47.

⁴¹ Mısır'da bulunan Dâr'ül- Kütüb, yazılmış olan tam nüshanın parçalarını ve kopyalarını topladı. Tahkiki yapılan, kalan parçalarının basımı beklenmektedir. Her hâlükârda el yazmasının farklı kopyaları dünya kütüphanelerinde basılmamış ciltler olarak bulunmaktadır. Ayasofya Kütüphanesinde el yazması, 3523 ve 3106 numarada 20. cilt, 3514 numaralı yazma eserde 23. cilt, el yazması 3535 ve 3516 numaralı yazma eserlerde 24. Cilt, 3526 numaralı yazma eserde 28. cilt ve 3527 numaralı yazma eserde ise 31. cilt bulunmaktadır. Cooper lee'de bulunan, 1187 ve 1188 numaralı iki el yazması nüsha, 17. ciltten sonuna kadar, kitabın tamamının ikinci yarısını içermektedir. Bu iki cilt 967 yılında Nüveyrî'nin orijinal el yazması nüshası esas alınarak kopyalanmıştır. Paris'te bulunan Milli Kütüphane'de, 1573 ile 1579 numaralar arasında, 1587, 1588 ve 5050

2. Gazan Han Tarafından Gönderilen Mektup

700 yılı Zilkade (1301 Temmuz-Ağustos) ayında, Gazan Han'ın elçileri Emir Nasreddin Ali Hoca, Kadı Kemaleddin Musa b. Yunus ve yol arkadaşları Şam ülkesine geldiler.⁴² Onların geldiğine dair bilgi posta yolu ile Halep'ten [Kahire'ye] geldi. Emir Seyfeddin Karay el-Mansûrî, onların hazırlanıp getirilmeleri için emir verdi. Posta atları ile gönderildiler. Zilhicce ayının on beşinde (21 Ağustos 1301) pazartesi gecesi Cebel Kalesi'ne ulaştılar⁴³ ve saltanat kapısına getirildiler. Salı gününün sonunda sultanın huzuruna çıkarıldılar. Konuşmacı olan Kadı Kemaleddin, barış ve ittifakı arzulayan bir konuşma yaptı. Daha sonra mektup nüshasını çıkardı ve okudu.⁴⁴

Gazan Han'ın mektubunun yüksek sesle okunmasından sonra, Sultan en-Nâsır, Gazan Han'ın asıl niyetinin ne olduğuna dair elçi Kâdı Ziyâu'd-dîn Muhammed'e birtakım sorular sordu. Anlaşıldığı kadarıyla, Ziyâu'd-dîn Muhammed, kendisinin, Gazan Han ve İlhanlı ileri gelenlerinin esas niyetlerinin barışın, ticaretin devam etmesi ve yaşamın kutsallığı olduğuna dair bir düşünceye sahip olduğunu bildirdi.⁴⁵

Memlûklü Sultanı tarafından Gazan Han'dan gelen mektuba cevap yazılması emredildi. Bu cevap mektubunu yazan kişi *înşâdan* (resmî yazışmalardan) sorumlu Kadı Alaeddin Ali ibnü'l-Mevla el-Merhum Fethuddin Muhammed b. Kadı el-Merhum Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzâhir'di. 28 Muharrem 701 (3 Ekim 1301) cevap mektubu yazıldı.⁴⁶

---

numaralarında da ciltler vardır (7 cilt vardır). Fakat bu ciltler 6. ve 7. asır tarihlerinin anlatmaz. Mustafa, *age*, C. 3, s. 122; *Nüveyrî*, *age*, C. 33, s. 306; Muhanna, *age*, s. 217-225, 268-270.

⁴² Özgüdenli, *age*, s. 153,154; Ayaz, *agm*, s. 12.

⁴³ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 176.

⁴⁴ Reşidüddin, *age*, s. 286; Nüveyrî, *age*, C. 31, s.266-267; Özgüdenli, *age*, s. 209.

⁴⁵ Özgüdenli, *age*, s. 210.

⁴⁶ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 266; Ayaz, *agm*, s. 12; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 176.

Sultan en-Nâsır, av için gittiği Abbase'den geri dönerken, es-Salihîyye' de Gazan'ın elçilerinin de katıldığı gösterişli hil'at merasimleri tertip ederek Memlûk ordusunun ihtişamını sergiledi. Elçilerin gördükleri manzara karşısında gözleri kamaştı. Elçilik heyetine ve emirlerden oluşan kalabalık bir topluluğa hil'at giydirildi. Akabinde bolca ihsanda bulunulan İlhanlı elçileri, Memlûk elçileri eşliğinde yola koyuldular.⁴⁷

2.1. Gazan Han Tarafından Gönderilen Mektubun Tercümesi⁴⁸

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile

Allah-u Teâlâ'nın ve bereketli Millet-i Muhammediye'nin gücü ile Sultan Mahmud Gazan'ın fermanıdır

Yüce Sultan Melik el-Muazzam Nâsır bilsin ki; geçen yıl, Allah'a ve bize isyan etmek için bazı fesat çıkararak askerleri ülkemizin içine girerek orada karışıklıklar çıkardılar. Mardin ve çevresinde olduğu gibi Allah'a karşı isyan etmişlerdir. Başta ifade edilen meseleler için öne atılmışlar, kötü işler yapmışlar, Allah ile savaşmışlar, şeriatın namusunu çiğnemişlerdir. Kendimizi onların saldırısından ve tehlikesinden korumamız [gerekmektedir]. Biz İslam'ın hamiyetini aldık, onların ülkesine girme ve fesatlarına karşılık, onlarla savaşma konusunda hazırlık yaptık. Böylece elimizdeki askerlerle atlara bindik ve ittifak içinde olanlara doğru yöneldik. Yapmamız gereken şeyleri yapmadan ve savaşa kalkışmadan önce, Peygamberlerin efendisinin sünnetine tabi olduk ve bizden öncekilerin yolunu takip ettik ve kendimizi Allah'ın şu sözüne feda ettik “İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın.”⁴⁹ Ve bizler güvenilir, sağlam

⁴⁷ Sağlam, *age*, s. 222.

⁴⁸ Gazan Han tarafından gönderilen mektubu Nüveyrî dışında Baybars el-Mansûrî, İbn Devâdârî, Kalkaşendî, Makrizî ve İbn-i Tağrıberdî, Yunûni gibi farklı müellifleri eserlerinde kaydetmişlerdir. Anlam açısından olmasa da, aralarında bazı kelime farklılıkları bulunmaktadır. bk. Sağlam, *age*, s. 223; Özgüdenli, *age*, s. 210.

⁴⁹ Nisa, 165.

topluluktaki kadınlardan olan Yakup es-Sukracî'nin arkadaşlarını gönderdik ve biz de dedik ki: *“Bu kitap diğer önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Artık yakınlaştı o yaklaşmakta olan. Onu ortaya çıkaracak Allah'tan başka kimse yoktur.”*⁵⁰ Sen de ısrarla buna karşılık verdin. Müslümanların ve onların zararına olacak şekilde hükmettin. Onlara hakaret ettin ve onları hapse attın. Hükümdarların adetlerine ve güzel uygulamalarına aykırı davrandın. Allah bize zafer verene kadar, haddinizi aşmadaki ısrarınıza ve bitmeyen zulmünüze sabrettik. Sizin kendi içinizde bunun muhakemesini yaptığınızı, görüyorum. *“Allah'ın ansızın gelen azabından emin mi oldular? Allah'ın azabından emin olunamaz.”*⁵¹

Zannettik ki onlar, kendilerine dönüp geçmişte yaptıkları işleri sorgulayarak gerçeği anlamışlardır ve Mısır'a girince bu durumun düzeltilmesi için bizlere elçiler gönderip özür dileyerek yaptıkları ihaneti düzeltmeye çalışırlar. Dımaşk'ta bir müddet kaldık. Mekân sahibi malikler olarak seferimizi erteledik. Onların yılgın durumunu düzeltmek için yaptığımız çalışmalardan yüz çevirdiler. [Herkes kendi canının derdine düştü] kendilerini eman dileme umudu ile meşgul ettiler.

Ardından ülkemize döndükten sonra onların, askerlerin ve halkın kalbine tesir ettikleri, [onlara] baskı yaparak İslam'dan uzaklaştırdıkları ve bizi Halep ve Fırat'tan atmak istedikleri haberi bize ulaştı. Muhakkak ki onlar başka şeyde değil bu konuda kararlıdırlar. Böylece biz de askerlerimizi topladık ve onlar ile karşılaşmak için yola çıktık. İddialarını ispatlamaları ve helak olmaları ümidi ile Fırat'a geldik. Fakat onlardan ne bir yıldırım geldi ne de zerre kadar bir parlaklık. Böylece biz Halep'in çevre mahallelerine doğru ilerledik ve onların aşırı yavaşlığına şaşırдық. Daha sonra onların askerleri ile geri döndükleri haberi bize geldi. Savaştan kaçtıkları doğrulandı. Ne zaman muhteşem ordumuzun ve kahredici büyük topluluğumuzun karşısına çıkacaklar diye

⁵⁰ Necm, 56-58.

⁵¹ A'raf, 99.

düşündük. Eğer [askerlerimiz] bu ülkeden geçerken savaşlırlarsa veya burada kalırlarsa işlerin bozulacağını, insanların zarar göreceğini ve ülkenin harap olacağını düşündük. Böylece Allah'ın gösterdiği lütuf ile geri döndük ve burada kaldık.

Biz şimdi muzaffer ordumuzu toplamakla ve meşhur kararlılığımızı arttırmakla ilgileniyoruz, mancınık ve savaş aletleri yapmakla meşgulüz ve “*Biz bir elçi göndermeden azap edecek değiliz*”⁵² uyarısından sonra kararlıyız.

Biz büyük Emir Nâsıreddin Ali Hoca ve âlimlerin imamı, kadıların meliki Kemaleddin Musa b. Yunus'u bu fermanı iletecek kişiler olarak belirledik. O ikisine, sözlü konuşmaları yapma yetkisi verdik. Bu iki şahıs ile sunduğumuz şeylere güvenin. O iki şahıs; “*De ki: Kesin delil sadece Allah'ındır. Allah isteseydi elbette hepimizi doğru yola iletirdi*”⁵³ buyurulduğu gibi olmamız gereken kendisine güvenilecek kişilerin en iyileridir. Bize eğer uyarımızdan ve özürlerinden sonra hediyeler ve değerli eşyalar vermezlerse, bu durumu düzeltmezlerse, yaptıkları yüzünden Müslümanların kanları akacak, malları harap olacak ve kusurlarının çokluğundan dolayı Allah'ın katında hesaba çekileceklerdir.

Sultan işlerinde, halkının görüşlerini dikkate almadı. Nitekim [Peygamber Efendimiz] S.A.V. şöyle buyurdu: “*Allah bu ümmetin işlerinde kimi veli tayin ederse, ihtiyacı olmadığı halde kendini gizlerse, fakirliklerini giderir, Allah'tan dileği olmaksızın Allah onun ihtiyacını ve fakirliğini giderir.*” Uyarılan özür diler, uyarı ise adaletli olur. Barış ve huzur hidayete tabi olanların üzerine olsun.

Bu mektup 700 yılının Ramazan ayının ortalarında (19-29 Mayıs 1301) Cebel-i Ekrat'da yazıldı. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Salat ve selam Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın ve onun temiz ailesinin üzerine olsun.⁵⁴

⁵² İsra, 15.

⁵³ Enam, 149.

⁵⁴ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 265-266.

Memlûklü Sultanına mektup okunduktan sonra cevap yazılması emredildi. Sultan Salihîyye'de Gazan Han'dan gelen elçiler için ev hazırlattı, onlara ikramda bulundu ve onları donattı. Gazan Han'dan gelen elçileri, yanlarında onlara eşlik edecek Memlûklü elçiler ile gönderdi. Elçiler 701 (1301) yılında yola çıktılar.⁵⁵

2.2. Gazan Han Tarafından Gönderilen Mektubun Değerlendirilmesi

Gazan Han'ın mektubunun giriş kısmında değindiği, Mardin ve çevresinde yaşanan olaylar,⁵⁶ İlhanlıların Anadolu eski umumi valisi Sülemiş'in Mardin ve çevresinde yaptığı yağma faaliyetleri ile ilgilidir. Gazan Han'a isyan eden Sülemiş,⁵⁷ başarısız olunca Memlûklere sığınmış,⁵⁸ ailesini getirmek için İlhanlı topraklarına girmiş ve Mardin'de yağma faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵⁹ Gazan Han, Suriye bölgesini ele geçirmesinin gerekçesi⁶⁰ olarak bu olayı öne sürmüştür.⁶¹ Fakat Sülemiş henüz isyan etmeden önce, Gazan Han'ın Sülemiş'i, Suriye'nin ele geçirilmesi için görevlendirmiştir.⁶² Ayrıca Memlûklerden kaçarak Gazan Han'a sığınan emirlerin Suriye Seferi için kendisini cesaretlendirdikleri de bilinmektedir.⁶³ Dolayısı ile Suriye'ye hâkim olma düşüncesi Sülemiş isyanından önce de İlhanlıların gündeminde olan bir konudur.⁶⁴

⁵⁵ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 267; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 176, 186.

⁵⁶ Reşidüddin, *age*, s. 277; Özgüdenli, *age*, s. 209.

⁵⁷ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 80.

⁵⁸ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 82.

⁵⁹ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 236-237; Özgüdenli, *age*, s. 137.

⁶⁰ Özgüdenli, *age*, s. 137, 207; Sağlam, *age*, s. 206. Gazan Han'ın Suriye Seferi'nin gerekçeleri için bk. Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 86-88.

⁶¹ Memlûk askerlerin 697 (1298) yılında İlhanlı sınırlarında, Mardin ve çevresinde yaptıkları yağma ve işledikleri suçlar, İslam'a uymayan davranışları Suriye Seferi'nin gerekçelerindedir. bk. Özgüdenli, *age*, s. 137; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s.87, 184.

⁶² Yiğit, *age*, s. 71; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 78.

⁶³ Özgüdenli, *age*, s. 207, 208; Sağlam, *age*, s. 208.

⁶⁴ Özgüdenli, *age*, s. 207; Sağlam, *age*, s. 207; İbrahim Güneş, "İslam Tarihi

Gazan Han'ın mektubunun baş kısmında diplomatik teamüller gereği Memlûk Sultanı için saygı ve yüceltme ifadeleri kullanılmakla beraber, ilerleyen kısımlarda, sultanın şahsında Memlûk askerleri için, aşağılama, kötülleme, suçlama ifadeleri kullanılmakta hatta *Allab'ın dinine karşı gelme, şeriatın namusu çiğneme* gibi ağır ve suçlayıcı ifadeler söylenilmektedir.⁶⁵ Gazan Han kendisini zulümlere karşı çok sabreden bir kişi olarak anlatırken, Memlûk Sultanını ise hükümdarların güzel adetlerini terk eden, halkının görüşlerini dinlemeyen kişi olarak sunmaktadır. Bütün bunlara rağmen karşı taraftan, yaptıkları ihanetten dolayı bir özür ve mahcubiyet duymaları beklentisi içerisinde olduğu da ifade edilmektedir.

Gazan Han'ın, kendini haklı gören eleştirel bir dil ile yazılan mektupta, iddialarını desteklemek için ilim adamlarından yardım alındığı anlaşılmaktadır. Çünkü mektupta sık sık ayet ve hadislerle atıf yapılarak iddialar desteklenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca ayet ve hadislerde İslam düşmanları, müşrikler, kafirler ve münafıklar için kullanılan söz ve ifadeler dile getirilmekte, Gazan Han kendisini İslam'ın savunucusu ve temsilcisi olarak göstermektedir.

Gazan Han'ın mektupta, kendini üstün gördüğü diğer bir konuda askerî güçtür. Kendi ordusu için, “*muhteşem, kabredici, meşhur kararlılığı olan, büyük topluluk, büyük ordu*” gibi ifadeleri kullanırken, Memlûk ordusunu ise “*korkak, karşılarına çıkmaya cesareti olmayan ve kendilerinden kaçan*” bir ordu olarak anlatılıp küçümsemektedir. Düşmana karşı psikolojik üstünlük sağlayıp morallerini bozmak için, kendi muzaffer ordusunun şu an savaş aletleri ve mancınık yapımı ile meşgul olduğu vurgulanmaktadır.

Kaynaklarına Göre İlhanlıların Suriye Seferi (1259-1260)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7/2, Haziran 2021, s. 791-793; Sağlam, *Suriye’de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 77-78.

⁶⁵ Sülemiş ve Memlûk askerlerin 697 (1298) yılında İlhanlı sınırlarında, Mardin ve çevresinde yaptıkları yağma ve işledikleri suçlar, İslam’a uymayan davranışlarından dolayı bu sıfatlar kullanılmış olabilir. bk. Özgüdenli, *age*, s. 137.

Mektupta İlhanlıların Vâdî el-Hazindâr Savaşı⁶⁶ akabinde yüz günlük bir hâkimiyetten sonra Suriye'den geri çekilmeleri, Dımaşk Kalesi'nin alınamamasına⁶⁷ ve bölgede tutunamamalarına değinilmezken, geri çekilmenin gerekçesini savaştan dolayı insanların zarar görmemesi, ülkenin harap olmaması ve işlerin aksamaması olarak sunulmaktadır.

Mektubun son kısımlarına doğru Gazan Han, Memlûk Sultanı'ndan bir çeşit tabiiyet veya boyun eğme anlamına gelecek olan değerli hediyeler ve eşyalar yollamasını talep etmektedir. Bu istek de yine kendisinin karşı taraftan üstün olduğunu göstermeye çalıştığı bir taleptir. Eğer bu talepler ve özür yerine getirilmezse akacak Müslüman kanından ve yaşanacaklardan Memlûk Sultanı'nın sorumlu olacağı ve bundan dolayı da Allah katında hesaba çekileceği ifade edilerek tehdit ve korkutma amaçlanmıştır. *Uyarılan özür diler, uyararı ise adaletli olur* sözleri ile özür talebi yinelenmiş, barış ve huzur⁶⁸ dilekleri ile mektup sonlandırılmıştır.

Gazan Han, Memlûklere yolladığı mektubun cevabını beklemeden başka devletler ile diplomatik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu amaçla Avrupalı devletlerle ve Papa ile ittifak arayışına girmiştir.⁶⁹ Memlûklerin Vâdî el-Hazindâr Savaşı'nı kaybetmiş olması Avrupa'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Kutsal toprakların kurtuluşu için bir umut olmuştur. Bundan dolayı Venedik, Katalonya, Aragon, Ceneviz, İngiltere ve Papalık, Gazan Han'a elçiler ve tebrik mektupları yollamışlardır. 1301-1303 yılları arasında yaşanan bu diplomasi trafiğinde, İlhanlı-Avrupa ittifakından söz edilerek Memlûkler ortak düşman ilan edilmiştir. Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasî sebeplerden dolayı bu ittifak, karşılıklı iltifat ve hediyeleşmeden öteye gidememiş, fiiliyata dönüşmemiştir.⁷⁰

⁶⁶ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 84-95.

⁶⁷ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 99.

⁶⁸ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 266.

⁶⁹ Özgüdenli, *age*, s. 154; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 124, 177.

⁷⁰ Özgüdenli, *age*, s. 154, 230-232; Sağlam, *age*, s. 220-221; Sağlam, *Suriye'de*

3. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Tarafından Gazan Han'a Gönderilen Cevap Mektubunun İçeriği

Memlûklü Sultanı tarafından Gazan Han'dan gelen mektuba cevap yazılması emredildi. Bu [cevap mektubunu yazan] kişi İnşadan [devletin yazı işlerinden] sorumlu olan, Kadı Alaeddin Ali ibnü'l-Mevla el-Merhum Fethuddin Muhammed b. Kadı el-Merhum Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzâhir'di.⁷¹ Bu mektup en-Nâsır Muhammed'in emri ile 28 Muharrem 701 (3 Ekim 1301) salı günü yazılmış, ayet ve hadislerle süslenmiş, belağat ve edebiyat yönüyle Gazan'ın mektubuna karşı meydan okuyan bir üslupla kaleme alınmıştır.⁷²

İmadüddin Ali b. Abdülaziz b. Abdurrahman b. es-Sükkarî, Emir Hüsameddin Özdemir el-Mücîrî ve Emir Şemseddin Muhammed b. et-Tîti'den oluşan Memlûk elçilik heyeti⁷³ ile Gazan'ın elçileri 16 Rebiyülevvel 701 (19 Kasım 1301) pazar günü Hille'de Gazan'ın huzuruna çıktılar.⁷⁴ Sorduğu sorulara verilen cevaplardan hoşlanmayan Gazan Han, Memlûk elçilerinin tutuklanıp Tebriz'e gönderilmelerini emretti.⁷⁵

3.1. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Tarafından Gazan Han'a Gönderilen Cevap Mektubunun Tercümesi⁷⁶

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile

Allah-u Teâlâ'nın ve bereketli Millet-i Muhammediye'nin gücü ile

Hâkimiyet Mücadelesi, s. 177.

⁷¹ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 266; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 187-188.

⁷² Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 267-272; Sağlam, *age*, s. 222, 223.

⁷³ Sağlam, *age*, s. 222

⁷⁴ Özgüdenli, *age*, s. 153.

⁷⁵ Reşidüddin *age*, s. 292; Özgüdenli, *age*, s. 213; Sağlam, *age*, s. 222; Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 176, 177.

⁷⁶ Dönemin İlhanlı kaynakları ise mektubun içeriği hakkında bilgi vermemektedirler. bk. Özgüdenli, *age*, s. 154.

Bizleri Peygamberlerin efendisinin sünnetine tabi olarak hidayete erenlerin ilklerinden ve önde gidenlerinden kılan, kıyamete kadar ihsanda bulunan Allah'a hamd olsun. Dualar Efendimiz Hz. Muhammed'in üzerine, selam Allah'ın kitabına iman ederek ihsanda bulunduğu ailesinin ve ashabının üzerine olsun. Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Önde olanlar, (fazîlet ve ahlakta) önde olanlar.*”⁷⁷ Devletin büyük talihî, Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un sözleridir:

Büyük Sultan Mahmud Gazan! Bilsin ki mektubu geldi ve biz de onu bize yakışır bir şekilde [elçilere] ikram ile kabul ettik. Doğru hüküm vermek için dikkatle okuduk. Böylece o mektubu bizden bir barış [alemeti olsun diye] aldık. Anlayışlı bir ümitle ayrıntılı olarak, gerçeğini keşfederek okuduk. İçerdiği suçlamaları gözden geçirdik. O suçlamalar başkalarına ait suçlar içindir. Başkalarının işlediği günahlardır. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Hiç kimse başkasının işlediği suçtan dolayı suçlanamaz.*”⁷⁸

Ülkemizin uç sınırlarındaki Mardin'de insanların yaptığı saldırı hadisesine, onların bize nispet etikleri benzersiz iğrenç günahlara ve çirkin işlere gelince; [İlhanlılar]şu sözleriyle, saldırıları ile büyüklendiler ve kıskançlık göstererek kendilerini tehlikeye attılar. “[*Bizim askerlerimiz*in] *harekete geçmeye gerek duymaları [karşı tarafın] yaptıklarına karşılıktır.*” Biz daha önce onların neden olduğu bu duruma işaret etmiştik. Saldırganlığı kendileri için mazur gördüler, bunu gösterdikleri zulme sebep yaptılar. Bu durumun açıklaması şudur: Her iki taraftan da saldırılar olmuştur. Uzatılan ele karşılık yeterli bir anlaşma ve sözleşme ortaya çıkmadı, mevcut inatları değişmedi. Babalarınız ve ecdadınız, bildiğiniz şeyler olan küfür, fesat ve İslam'a uygun olmayan davranışlar ile meşguldüler. Mardin hükümdarı ve halkı kibirle hilekârlık yaparak ülkelerine ve insanlara zarar veren şeyleri yapmaktan hâlâ vazgeçmiyorlar. [Bu

⁷⁷ Vakıa, 10.

⁷⁸ Enam, 164.

konuda] Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Sizden birininiz onları kendine dost edinirse onlardan biri gibi olur.*”⁷⁹

Bu suçu İslam öncesi cahilliğinizden dolayı zafer gibi görerek işlediniz. Bundan kastınız ise bölge halkından intikam alarak hak talebinde bulunmaktı. Allah’ın, “*Bir kötülüğün karşılığı yine onun karşılığı olan bir kötülüktür*”⁸⁰ buyurduğu gibi intikam almakta da haddi bilmek gerekir. Dinlere aykırı olarak, Allah’ın haram kıldığı evlerden ikincisi ve Resulullah -*Aleyhissalâtu vesselâm*-’ın mescidinin kardeşi olan Beytü’l-Makdis’e hürmetsizlik ettiniz. Bu saldırıların bizden kaynaklandığını ve bizim uygulamamız olduğunu iddia ediyorsunuz. Bunun cevabını daha önce açıklamıştık, barışın ve bir antlaşmanın olmaması bu yola gidilmesine neden oldu.

Peygamberin yoluna davet etmek ve eskilerin yoluna tabi olma konusuna gelince; öncelikle elçilik aracılığıyla zahire baktığımız zaman söylenen ayetlerden anladık ve bunun cevabı şudur ki; bu elçiler bize ulaşmadı, bize ulaşan çadırlardan bir çadırın yaklaşması, okların oklarla çarpışması, bir milletin bir milletle mücadele etmesi oldu. Buluşmak için sadece bir gün veya birkaç gün kaldı. Her iki tarafta da mızraklar ortaya çıktı ve düşman taraflar birbirinin gözlerine baktı. Bizler istekli görünüp de kaçanlardan değiliz, barış yaparak bunun karşılığında kaçanlardan da değiliz. Allah-u Teâlâ şöyle diyor: “*Eğer onlar barıştan yana olurlarsa sen de barıştan yana ol.*”⁸¹ Müminlerin Emiri Ali b. Ebi Talib -Allah ondan razı olsun- şöyle diyor: “*İnsan bir şeyi gözleşe de, görünürde olanı, yüzünde olanı ve dilindeki sürçmeleri içine atamaz.*”

Eğer bu elçiler kılıçlar kınındayken, mızraklar kılıfındayken, oklar çekilmemişken, dizginler harekete geçmeden gelmiş olsalardı sizi dinlerdik, mektuplarınıza cevaplar verirdik.

[Gazan’ın elçilerinin] kalemlerinin dilinden çıkanlara gelince, sözlerindeki şu ağır kelimelere bak: “*Biz sizin yanışta ısrarcı*

⁷⁹ Maide, 51.

⁸⁰ Şura, 42.

⁸¹ Enfal, 61.

olmana ve sınırları aşmadaki inadına sabrettik.” Bu hangi sabırdı ki elçilerini barış için göndermeden, ülkede iddialarını araştırmadan, uyarı ve ikazlardan önce dizginlenmiş atları savaşa gönderiyorsun? Bunun sebeplerini düşünseler, yazmış oldukları mektuba baksalar, cevabın gecikmesinin sebebini anlarlar. Bunu ancak anlayışlı olanlar anlar.

Başarı zannettikleri şeye delil olarak ifade ettikleri şeylere gelince: Allah’ın onların topluluğunu dünyanın her yerinde galip olması için yarattı zannediyorlar. Kendileri için faydalı olduğunu düşündükleri şey aslında onlar için apaçık bir zarardır. Şayet bakışlarını ileriye doğrultmuş olsalardı bunda övünülecek bir şey olmadığını, bunun kendileri için bir kazanç değil ziyan olduğunu görürlerdi ve Yüce Allah’ın şu sözü üzerinde düşünürlerdi: “*Onlar için verdiğimiz fırsat ancak günablarının arttırmasına neden oluyor.*”⁸² Onlardan bazılarının İslam kılıcı altında bunları yaptıkları gizli değildir. Eğer [ordumuz] onların geldiğini haber alıp toplanmış olsaydı, askerimizin kararlılığını görürlerdi.

Biz ülkemizin işlerini halletmek ve halkımızın işleri ile ilgilenmek için Şam’da bulunuyorduk. Sizin hakkınızdaki malumat bize ulaştığında yaptıklarınızdan haberdar olduk ve hızlıca Müslümanları zarar ve ziyandan koruyup müdafaa etmek için harekete geçtik. Farz ve sünnet olan Cihad’ı ilan ettik ve Yüce Allah’ın şu sözü gereğince hareket ettik: “*Rabbiniğin affına mazhar olmak, yer ve gökler kadar geniş olan cenneti kazanmak için yarışın!*”⁸³ Böylece muzaffer ordumuzla birleşmek için bir araya geldik ve Yüce Allah’ın şu sözüne güvendik: “*Nice az sayıda olanlar vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok topluluğu yenmişlerdir.*”⁸⁴ Ancak sizin büyükleriniz, kafirleri öfkeliendiren İslam ordularının savaşlarını, kaç adım attıklarını [nasıl savaştıklarını] biliyorlar. Böylece onlar için [İslam orduları için] salih amel yazıldı ve onlar Allah yolundadırlar. Allah onlar için zafer kapılarını açtı ve zafer günlerini arttırdı. Şayet [bu konuda] dikkatli düşünürseniz sizi, Güneşin

⁸² Al-i İmran, 178.

⁸³ Al-i İmran 133.

⁸⁴ Bakara, 249.

aydınlığını inkâr edenlerin yorgunluğundan ve inkâr edemeyeceğiniz kafa karışıklıklarınızdan giderdi [sizi delaletten hidayete kavuşturdu]. Allah bizim için güzel bir koruyucu ve güzel bir yardımcı olmaya devam ediyor. Onlara [bizimle savaşmış olan atalarınıza] dönüp sorduğunuz zaman size [geçmişte] neler yaşandığının haberini vereceklerdir. *Hiç kimse sana her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez.*⁸⁵

Hükümdarlar arasındaki savaşlar ve mücadeleler devam ediyor ve Allah'ın takdir ettiği sonuçlar yaşanıyor. Bu galibiyetten dolayı övünmeye ve mağlubiyetten dolayı da utanmaya gerek yoktur. Kaç hükümdar diğerine galip geldi, sonra zafer elde etti ve bu durum tekrar etti. Muhakkak ki Allah özellikle bu dine mensup hükümdarlar için, güzel bir neticeyi vaat etmiştir. Yüce Allah şöyle dedi: *“Muhakkak ki sonuç takva sahibi olanlar içindir.”*⁸⁶

Aleyhimize delil getirmelerine, bize ithamlarda bulunmalarına, kendilerine elçi göndermememiz konusundaki gafletimize gelince; onlar Dımaşk'ta iken biz Mısır'a ulaştığımız, sayımızı arttırmadık. [Bundan dolayı] askerimizi her yerden topladık. Çalışmaların ve imkânların artması için harcamalar yaptık, askerimiz ve büyük ordumuz için büyük miktarda para harcadık. Yüce Allah'ın *“Mallarını Allah yolunda harcayanların misali, her başağında yedi tane başak çıkaran bir tohum habbesi gibidir”*⁸⁷ buyurduğu gibi güzel hedeflere inandık.

Mısır ülkesinden çıktığımız zaman, hükümdarın [Gazan'ın] ülkeden ayrıldığı bilgisine ulaştık. Bu durumda onun ve bizim isteğimiz doğrultusunda seferi durdurmayı uygun gördük. Onu [Gazan'ı] dehşete düşüren atlara binip saldırma korkusu durdurdu. Biz ise *Dağları görür, onların hareketsiz olduğunu zannedersin; oysaki onlar bulutlar gibi hareket halindedirler*⁸⁸ gereğince dimdik ayakta durduk.

⁸⁵ Fatır, 14.

⁸⁶ Kasas, 83.

⁸⁷ Bakara, 261.

⁸⁸ Neml, 88.

Ülkede ikamet eden savaşçı askerlerden oluşan bir birlik gönderdik. Ancak onlardan [Moğollardan] ne şimşek gibi çakan ne de parlayan hiç kimse bize görünmedi. [Moğollar] ilerledi, kapıp kaçırdı, [bizimle savaşma] riskini göze alamadı, bir grup askerimiz Fırat'a ulaştıysa bile bir topluluk ile karşılaşmadı.

Onların söylediklerine gelince: Askerlere ve halka bizimle daha sonra Fırat veya Halep'te buluşmalarını bildirdik. Onlar da askerleri topladılar, Fırat ve Halep'e doğru yola çıktılar ve gelişimizi beklediler. Bunun cevabı şudur ki; onların bize doğru hareket ettiğini öğrenince, onlarla buluşmaya karar verdik ve yola çıktık. Resulullah (S.A.V.)'ın amcasının oğlu Müminlerin emiri Hâkim Biemrillah da [bizimle beraber] hareket etti. Bütün Müslümanların [ona] itaat etmesi zorunludur. Mücadele eden her Müslümanın beyan ettiği sözleri takip etmesi farzdır. Farz olan cihadı yerine getirmede Allah'a ve Resule itaat edilmelidir. Ona uyulmadan yapılan hiçbir din ve dünya işi tamamına eremez. Kim Allah'a sığınırsa Allah onu korur, kim inat etmeye ısrarla devam ederse Allah onu küçük düşürür.

Şam ülkesine ulaştığımızda ordumuz dağlarda ve ovalarda ilerledi. Yüce Allah'ın gücü sayesinde zafere ve emellerimize ulaştık. İlk gelenler Hama'nın çevresine gelenlerdi, ama hiçbiri ilerlemedi. [Çünkü] ne kullanılabilecek bir köprü vardı ne de ulaşmak mümkündü. Hükümdarın buluşma sözünün aksine, ülkesine döndüğü haberi bize ulaşınca kadar bir yerde konaklamadık. Allah sözünden dönmez. Yüce Allah'ın "*Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın*"⁸⁹ buyurduğu üzere biz de Allah'a itaat eden ordumuzun hazırlıkları için geri döndük.

Şehirlerin etrafına yerleşip oraya girmemenin bahanesi ne olabilir? Eğer onlar bunu yapıp askerleri ile beraber girerlerse, birçok şehrin haberi onlara ulaşacaktır, oraların işlerini bozacaklardır. Böylece amaçlarına ulaşacaklardır. Onların bu

⁸⁹ Enfal, 60.

şefkatine ülke ve halk ne zaman alıştı? Ordusu bu ahlaklarını ne zaman elde etti? İşte yaptıkları ortadadır. Onlar bu özgüveni İslam'dan mı alıyorlar? Resulullah (S.A.V.) ne diyor: “*Müslüman, insanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir.*” Şefkat dediğiniz şeye aykırı olarak Müslüman esirler [bugün] en güvenilir! bir şekilde Ermenilerin ve kendilerinden [Moğollarla müttefik] olan tekfurların elindedir.

Müslümanlar Abaka'nın ordusu ile savaştılar. Moğollarla savaşarak onları öldürdüler. Ele geçirdikleri yerlerde Selçuklu hanedanının mülkünde hâkimiyeti sağladılar. Ne bir eve ne de bir komşuya saldırdılar ne de kötü bir izlenim bıraktılar. Müslümanlara karşı onlardan bir zarar ve eziyet hasıl olmadı. Onların ne göğsüne ne de kalbine bir zarar verilmedi. Onlardan her biri alışverişlerini dinarları ve dirhemleri ile yapıyorlardı. Müslümanlardan herhangi birine zarar vermeye çekiniyorlardı. Bu İslam ehlinin devletin devamı için yaptığı uygulamadır.

Onların gürlemesine, parlamasına, tehdit içerikli mektuplar göndermelerine, ordu toplamaya önem vermelerine, mancınık hazırlamalarına ve bunun dışında yaptıkları başka hazırlıklar ile korkutmalarına gelince, Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Bir kısım insanlar onlara ‘insanlar sizinle savaşmak için ordu toplamışlar onlardan korkun’ diye söylediler de bu onların imanını arttırdı ve ‘Bize Allah yeter, o ne güzel bir vekildir’ diyerek karşılık verdiler.*”⁹⁰

Onların, “*yenilmiş aptal Müslümanlar*” demelerine gelince, Müslümanlar bu sözlerden uzaktır. Bunlara cevap verilmemesi daha uygundur. Eğer bu söz, iyilik ve iyi davranma amaçlı söylendi ise nasıl böyle bir söz söylenebilir? Allah ve Resul’ü açısından bunu [hangi] tarafa koyabilirsiniz? Bu niyet nasıl bir anlam taşımaktadır? Bu söz ile nasıl gurur duyulabilir? Bu sözdeki yanlışlıklar ve hatalar gizlenmedi. Nebi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “*İnsan niyetini yaptıkları ile gösterir*” Hangi yol ile Müslümanların kanı akıtılır ve kim bu zulmü

⁹⁰ Al-i İmran, 173.

yaparsa Allah dünya ve ahirette bunun hesabını ondan soracaktır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: *“Kim bir Müslümanı bilerek öldürürse cezası ebedi olarak cehennemdir. Allah’ın öfkesi ve laneti onun üzerindedir ve onun için büyük bir azap vardır.”*⁹¹

Şayet durum böyle ise bizim hazırlıklar için yaptığımız çalışmalar, Allah izin verirse, zafer için şerefli meleklerden oluşan toplanmış askerler, İslam ordularının askerlerinin artması, sayılarının çoğalması ile İslam ehlinin müjdelenmesidir. Resulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: *“Kıyamet gününe kadar ümmetinden bir grup, düşmana galip olmaya devam edecektir.”* Allah’ın dinin galip gelmesini ümit edip anlatan, hazırlıklı olan ve Allah’ın şu davetine icabet edendir: *“Hafif ve ağır olarak harekete geçin.”*⁹²

Onların elçilerine gelince, [onlar falan filan kişiler], bize geldiler, onlara ikramda bulunduk.

Onları yollayan kişinin hatırından dolayı ilgi gösterdik. Konuşmalarını dinledik ve bu cevabımızı hazırladık. Bununla beraber, onların bu takdirlerinden dolayı bizde bir gerileme olmaz. Yapılarından dolayı bizde bir zafiyet olmaz. Onların yaptıkları konuşmalar işlenen günahların müdafaasından başka bir şey değildi. Bizim gibi insanlara bizim dengimizde birileri gönderilmeliydi. Bu önemli göreve ancak konuşması ve fazileti ile insanların ittifak ettiği kişiler gönderilmeliydi.

Talep ettikleri değerli hediyelere gelince, onlar bize iyi hediyelerle gelmiş olsalardı, biz daha iyisini onlara verirdik. Bize çok kıymetli eserler sunmuş olsalardı, biz onları kabul ederdik ve en güzeli ile onlara mukabele ederdik. Amcaları olan Hükümdar Ahmed [Teküder] babamız olan şehit sultan ile mektuplaşarak ona uzak yerlerden değerli hediyeler göndermişti ve iyi bir kalp ile hitap edilmişti. Ona cevap olarak verilen karşılık da daha iyisi ile

⁹¹ Nisa, 93.

⁹² Tevbe, 41.

olmuştu. İyi bir edeple evlere kapısından geldi [her şeyi yoluna yordamına göre yaptı], kuvvetli bir nezaket ve kibarlıkla davrandı.

Gelelim şimdiye; yeterince cevap verildi. Sonuca varılmıştır; karşılık olarak verilen bu mektupta kastedilen açıkça bellidir. Ve şunları diyoruz: Eğer hükümdar [Gazan] Millet-i Muhammediye'ye girerse, Allah'ın emrettiği gibi biri olursa, Allah'ın yasaklarından kaçınırsa, iman yolunu tutarsa, [dinin] gereklerini yerine getirirse ve barıştan yana olursa biz de barıştan yana oluruz. Ayrıca Yüce Allah'ın "*İman ettiler diye seni minnet altına koymak mı istiyorlar? De ki; sizler Müslüman olmanızı benim başıma kakmayın, siz asıl Allah'a minnet ediniz*"⁹³ şu sözündeki kişilere benzemekten kaçınırsa, davranışları sözlerine uyarsa, yanında helal olmayan kâfirleri tutmazsa, bize söz söylemekte mahir ve barış ayetlerini okuyan ve döndüklerinde "*O gün, haktan ayrılmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: Keşke peygamberlerin gittiği yoldan gitmiş olsaydım*"⁹⁴ diyen elçiler gönderirse [barış olur]. Bizim delilimiz ve onun delili bu anlaşmazlık için taşıyıcı oldu. Bizim kelimelerimiz ve onun kelimeleri diğer ülkelerdeki şirk ehlini baskı altına aldı. Bizim muzaffer olmamız kâfirleri değersiz hale getirdi. Bizim saflığımızı görenler Yüce Allah'ın şu sözünü söylediler: "*Allah'ın sizlere sunduğu nimetleri hatırlayın, sizler birbirinize düşmandınız; Allah kalplerinizi birleştirdi ve sizler onun verdiği nimetinden dolayı kardeş oldunuz.*"⁹⁵ Allah izin verirse en güzel bir şekilde barış çerçevesi düzenlenecektir. Ayrılık ve bölünme olmadan, anlaşma ve iyi niyet ile birliktelik sağlanacaktır. Yüce Allah izin verirse, Allah ve Resul'ünün en güzel dualar ve selamları ona olsun, razı olacağı şekilde barış kuralları belirlenecektir.⁹⁶

3.2. Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Tarafından Gazan Han'a Gönderilen Cevap Mektubunun İçeriği Hakkında Değerlendirme

Sultan el-Melikü'n-Nâsır, Gazan Han'ın yolladığı mektuba

⁹³ Hucurat, 17.

⁹⁴ Furkan, 27.

⁹⁵ Al-i İmran, 103.

⁹⁶ Nüveyrî, *age*, C. 31, s. 267-272.

nazaran daha uzun bir mektup yazmıştır. Genel olarak Gazan Han'ın suçlamalarına karşı verilen cevaplar bulunmaktadır. Gazan Han'ın mektubuna karşı denge sağlaması bakımından aynı sertlik ve üslupla cevap yazıldığı görülmektedir. Mektup yazılırken edebî ve ilmî yönü kuvvetli kişilerden faydalandığı bellidir. Çünkü Gazan Han'ın suçlamaları ve ithamları reddedilmekte bazı yerlerde müstehzi bir dil ile hafife alınmaktadır. Sultan el-Melikü'n-Nâsır da, Gazan Han gibi haklılığını ve doğru yolda olduğunu ispat etmek için sık sık ayet ve hadislerle müracaat etmekte, kendi durumunu ayet ve hadisler çerçevesinde açıklamaktadır. Aynı şekilde ayet ve hadislerde müminler için kullanılan durum ve sıfatları kendilerine, müşrik ve kâfirler için ifade edilen durum ve sıfatları ise karşı tarafa uyarlamaktadır. İlhanlıların yapmış oldukları İslam aleyhtarı davranışları, atalarının İslam öncesi adetleri olarak lanse edilmekte ve Müslümanlık konusunda samimi olmadıkları ima edilmektedir.⁹⁷

Sultan el-Melikü'n-Nâsır, mektubunda Gazan Han'a sıkça sitem etmektedir. Suriye Seferi'ne çıkmadan önce sorunların halledilmesi için diplomatik yolları kullanmadan acele ile savaşa karar vermesi eleştirilmektedir.

Sultan el-Melikü'n-Nâsır, Vâdî el-Hazindâr Savaşı'nda alınan yenilgiyi kabullenememekte ve bazı gerekçelerle yenilgisini hafifletmeye çalışmaktadır. Diploması kanallarını kullanmadan saldırıya geçilmesi, kendisinin saldırıdan geç haberdar edilmesi, ordusunu toparlayacak zamanın olmaması, düşmanın sınırları aştığını fark edememe, ani İlhanlı saldırısı ve İlhanlıların küçük bir orduya karşı savaşmaları bu gerekçelerden bazılarıdır.⁹⁸

Gazan Han'ın, en-Nâsır'a yaptığı eleştirilerden biri de eski hükümdarların güzel adetlerini terk etmesiydi. Buna karşılık en-Nâsır da, Gazan Han'ı daha önceki İslam hükümdarlarının uygulamalarına uymayarak, halkın canına, malına kast etmekle ve insanlara zulmetmekle suçlamıştır.⁹⁹ Gazan Han'ın korkutma

⁹⁷ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 194.

⁹⁸ Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi*, s. 195.

⁹⁹ İran kronikleri Dımaşk'ın alınması ile orada nispeten adil bir yönetim anlayışının başladığını ifade ederler. Memlûk kaynaklarında bu durumla

amacıyla kendi ordusu hakkında verdiği bazı bilgilere ise yine ayetle cevap verilerek bu durumun cesaret ve imanlarını daha da arttırdığı ifade edilmektedir.

Gazan Han'ın korkaklık ithamına karşılık en-Nâsır, Gazan Han'ın ikinci Suriye seferini kast ederek, Suriye'de ordusu ile dolaştığını, fakat karşısına çıkacak bir ordu bulamadığını, Gazan'ın karşısına çıkacak cesareti olmadığını ve korktuğunu ifade etmiştir. Ayrıca Gazan Han'ın, Müslümanların canlarını ve mallarını önemseydiği iddiasına da müstehzi bir üslupla cevap vererek “*eğer gerçekten şefkati ve merhametli olsaydın, Ermeniler vasıtası ile Hristiyanlara sattığın Müslümanlar bugün esir olmazdı*” şeklinde cevap verilmiştir.

Sultan el-Melikü'n-Nâsır'ın eleştirdiği bir diğer konuda gönderilen elçiler olmuştur. Bu kişiler bir hükümdarın elçisi olduğu için saygıda ve ikramda kusur edilmemiş, fakat yetersiz görülmüş ve kendilerine denk olmadığı ifade edilerek, gönderilecek elçilerin faziletli ve konuşmasını iyi bilen insanlardan seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bu elçiler en-Nâsır'ın ifadesine göre günahları savunmaktan başka bir şey yapmamışlardır.

Yine mektupta eleştirilen konulardan biri de elçilerin talepleri ile ilgilidir. Gazan Han'ın, boyun eğme ve üstünlüğü kabul ettirme anlamına gelecek olan hediye ve değerli eşya isteğine; *Eğer sen bize hediye yollasaydın biz sana daha güzelini verirdik* denilerek uygun bir üslup ile mütekabiliyet ölçüsünde bir cevap verilmiştir.

Mektubun son kısmında ise Sultan el-Melikü'n-Nâsır, Gazan Han'ın İslam'ı tercih etmiş olmasını başlarına kakmamasını istemiş, mü'min ve Müslümanlara ait birçok vasıf sayarak, Gazan Han'ın samimi bir mü'min olmasını talep etmiştir. Barışa taraftar olduğunu dile getirerek, Gazan Han'nın samimi bir Müslüman olmaya söz vermesi durumunda kendisi ile barış görüşmesi yapacağını ifade etmiştir.

Sonuç

Nüveyrî, önemli Memlûklü dönemi tarihçilerinden biridir. Onun *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* isimli ansiklopedik eserinde Memlûklü- İlhanlı münasebetleri hakkında önemli malumatlar bulunmaktadır. İlhanlı Hükümdarı Gazan Han ile Memlûklü Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun arasındaki diplomatik yazışmalar da bu bilgilerdendir. Nüveyrî gibi, dönemin ünlü tarihçilerinden olan Baybars el-Mansûrî, İbn-i Devâdârî, Kalkaşendî, Makrizî ve İbn-i Tağrîberdî de eserlerinde bu hükümdarlara ait mektupları kayıt altına almışlardır. Nuveyrî'nin kaydetmiş olduğu mektuplar sağlam metinler arasındadır.

İki hükümdar arasında yaşanan mektuplaşma süreci, İlhanlıların ağır bir hezimetini ile neticelenen Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) öncesinde olmuştur. Gazan Han'ın özür ve hediye talebinde bulunduğu ve barış yanlısı olduğunu ifade ettiği mektubuna henüz Memlûklerin cevabı gelmeden Avrupalı devletlerle, Memlûklere karşı ittifak arayışında olmuştur. Memlûklerin cevabı geldikten sonra da Avrupalılar ve Papa ile ittifak arayışları devam etmiştir. Bu durum Gazan Han'ın samimiyetini ve barışa ne kadar istekli olduğunu düşündürmektedir.

Bu yazışmalardan her iki tarafın da yaşananlardan dolayı karşı tarafı suçladığı ve savaşmaktan çekinmediklerini kararlılıkla ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Gazan Han mektubunda, birinci Suriye seferine gerekçe olarak Sülemiş ve Memlûk askerlerinin Mardin ve çevresinde yaptıkları saldırı ve yağma faaliyetlerini göstermekte ve yapılanların İslam'a uymadığını ifade ederek şiddetle eleştirmektedir. Oysaki İlhanlılar Suriye bölgesini ele geçirince benzer durumlar hatta daha şiddetlisi İlhanlı askerlerince sergilenmiştir. Her iki hükümdar da aynı konularla birbirilerini şiddetle eleştirmektedirler. Ayrıca Hülegü döneminden beri İlhanlıların Suriye'yi ele geçirme düşüncesi daima olduğu bilinmektedir. Dolayısı ile Gazan Han'ın mektubundaki Mardin

saldırısı olayı Memlûklü Sultanı en-Nâsır'a göre bir bahanedir.

Her iki hükümdar da mektuplarında, kendilerini İslam dininin odak noktasına oturtarak karşı tarafı İslam dışı hareket etmekle suçlamaktadırlar. İddialarını ve haklılıklarını ispat etmek için dinî referanslar, ayet ve hadisler bolca kullanmışlardır. Ayet ve hadislerdeki müşrik, kafir ve münafıklar için anlatılan durumları karşı tarafın durumu ile özdeşleştirerek kendilerini İslam'ın hakiki temsilcileri olarak görmüşlerdir. Kısacası dini referanslar siyasî hesaplar için kullanılmıştır.

Mektuplardan anlaşıldığı kadarı ile her iki mektupta edebî ve belagat yönü kuvvetli mektuplardır. Fakat Memlûklü Sultanı en-Nâsır'ın mektubu her yönü ile daha ağıdalı, edebî bir dille yazılıp ayet ve hadislerle süslenmiş, karşı tarafın iddia ve suçlamalarını, bazen net ifadelerle ret etmiş, bazen de müstehzi bir üslupla alaya almıştır. Sultan en-Nâsır, Gazan Han'ın mektubunu genel olarak samimiyetsiz ve gerçeklere aykırı görmüştür. Mektubun birçok yerinde bu anlaşılmaktadır. Fakat her iki hükümdar da mektuplarında barışa açık kapı bırakarak kesin ve net bir dil ile barışı reddetmemişlerdir. Ancak sonrasında yaşanan Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) ve Gazan Han'ın üçüncü defa Suriye seferine çıkması bu diplomatik girişimlerin pek işe yaramayıp sadece ordularının toparlanması için taraflara zaman kazandırmış olduğunu göstermektedir.

Kaynakça | References

ARSLANTAŞ, Yüksel, “Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri”, *Bellekten*, C. LXVII/250, Aralık 2003, ss. 781-799.

AYAZ, Fatih Yahya, *Memlûkler*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2020.

AYAZ, Fatih Yahya, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

AYAZ, Fatih Yahya, “Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Sakarya 2007, ss. 1-32.

EBÜ’L-FİDÂ’, el-Melikü’l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyübî, *el-Muhtasar fî Abbâri’l-Beşer, Târîhu Ebi’l-Fidâ, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye*, Beyrut 1997.

FAZLULLAH, Reşidüddin, *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, vd. TTK Yayınları, Ankara 2022.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları Târih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

GÜNEŞ, İbrahim, “İslam Tarihi Kaynaklarına Göre İlhanlıların Suriye Seferi (1259-1260)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7/2, Haziran 2021, ss. 790-804.

İBN HURDAZBİH, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

MAKRÎZÎ, Takıyyüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir el-Ubeydî, *Es-Sülûk li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1418 /1997.

MUSTAFA, Şakir, *Tarihü’l-Arab ve’l-Muverrihîn*, C. 3, Darü’l-İlmu-l Melâyîn, Beyrut 1990.

MUHANNA, Elias, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, çev. Muhammet Enes Midilli,

Albaraka Yayınları, İstanbul 2024.

NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Dârul-Kutubil İlmiyye, Beyrut 2004.

ÖZ, Mustafa, “Nüveyrî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul 2003, ss. 304-306.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Moğol İran'ında Gelenek ve Değişim Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaktüs Yayınları, İstanbul 2009.

SAĞLAM, Ahmet, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi İlhanlılar-Memlûkler (1298-1304)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

SAĞLAM, Ahmet, *en-Nâsır Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

SAĞLAM, Ahmet, “*Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri*”, *Belleten*, C. LXXXII/293, Nisan 2018, ss. 83-151.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

ŞEŞEN, Ramazan, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri (1279-1293)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

UYAR, Mustafa, “İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî El-Hazindâr Savaşı”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) -10-15 Eylül 2007*, Ankara 2012, ss. 3255-3257.

YİĞİT, İsmail, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2015.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin / intihal.net vb.
Etik Bildirim:	turkansosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin / intihal.net etc.
Complaints:	turkansosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.